

THE ROLE OF EXACT SCIENCES IN THE ERA OF MODERN DEVELOPMENT

“NAVOIY” ROMANIDA QAHRAMON XARAKTERI TASVIRI

Kuchkarova Kurban Japparxanovna

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent
davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti
2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Maqolada Oybek ijodida Navoiy timsolining yaratilish jarayonlari, “Navoiy” romanida mutafakkir shoir va olim, davlat arbobi Alisher Navoiy siymosi, xarakter qirralari mafkuraviy tazyiqlar adabiy siyosatga aylangan davrda qahramon xarakteri tasvirida ijodkor tutgan usul masalalari tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: ulug' mutafakkir, gumanist shoir, xarakter, mafkuraviy tazyiq, sxematizm, retrospektiv, ritm qism.

Адабиётимиз тарихининг барча даврларида Алишер Навоий образини яратишга эътибор кучли бўлган. Натижада турли жанрдаги асарларда улуғ мутафаккир бадиий тасвирланган. Ойбекнинг “Навоий” [3] романи ўзбек романчилигида ўзига хос ўрин тутади.

Ойбек “Навоий” романини яратиш учун узоқ йиллар ижодий иш олиб борди. У кўпгина шеърларида Навоий образини гавдалантиради. Шоир ўз шеърларида беш аср олдин халқ дарди, хақиқат ва ишқни куйлаган, ёруғ кунлар умиди билан яшаган шоирни улуғлайди (“*Ҳайкал олдида*”). Ойбекнинг “*Навоий*” достонида эса Навоий кўнглидаги буюк орзулар, тафаккурини банд этган ўйлар, шахсиятига хос илиқ самимият, нозик завқ, улуғвор сиймосига хос рухий нафислик ва мағрурлик ўз ифодасини топади.

“*Навоий*” романида улуғ гуманист шоирнинг таржимаи ҳоли батафсил ёритилгандай туюлади. Чиндан ҳам романда 1469 - йилнинг кўкламидан 1501 - йилнинг январигача бўлган ўттиз икки йиллик воқеалар қаламга олинган. Навоий қизгин маданий-маърифий, ижтимоий-сиёсий фаолиятда тасвирланади. Мутафаккир шоир ва олим сифатида ўз ички имкониятларидан унумли фойдаланади. Давлат ва идора усулида мустаҳкам тартиб ўрнатиш ва айрим ислохатлар ўтказиш йўлида жон куйдиради. Низо ва адоватларни бартараф этишга уринади. Жаҳолат исканжасидаги юрт пешволарининг қилмишларидан ранж-алам, изтироб чекади. Роман Навоий фикрларининг яшовчилигига даъват этувчи оптимистик якунга эга.

Шубҳасиз, Навоий улуғворлик ва мардоналикни ўзида мужассамлаштирган нодир шахс. Бироқ бу ҳол уни ўз ғазабини босолмай қоладиган жангари ва жайдари одам сифатида тушунишга асос бўла олмайди.

THE ROLE OF EXACT SCIENCES IN THE ERA OF MODERN DEVELOPMENT

Ўз суҳбатдошлари устидан кинояли ва зардали кулиб: “*аждарнафс*”, “*дарранда*”, “*газанда*”, “*бўрилар*”, “*итлар*”, “*чиркин махлуқлар*”, “*ифлос паишлар*” деб ошкора қайириб ташловчи, “*жоҳилларнинг қўлларини кесмоқ зарур*” дегувчи курашчига айланади. У ўз оқилона фикри билан воқеалар оқимини осонгина изга солиб юбораверади. Султон Ҳусайн гўё унинг етовидагина ҳаракат қилувчи, базм ва майхўрликка берилган, мустақил фикрдан маҳрум кишидек таасурот уйғотади. Навоийнинг бу қадар кескирлиги олдида Мажидиддин ва унинг тарафдорлари кўрқувдан титраб, тиллари каломга келмай қолади. Бундай схематизм таъсирида Навоий шахсиятидаги мутасаввуф шоирлик ва шайхликка ҳос босиқлик, вазминлик ўрнини таҳдид ва сиёсат, ҳақорат ва дағдаға эгаллайди. Шоирнинг бу қадар ишбилармон ва соҳибтадбир кишига айланиши ҳам реал мантиққа бир қадар мувофиқ эмасдек туюлади. Бундай ўринларда шўро адабиётининг меҳнат кишисини улуғлашга мойиллиги таъсири кўзга ташланади.

“*Навоий*” романи мафкуравий тазийқлар адабий сиёсатга айланган даврда яратилган асардир. Бинобарин, Ойбек ўзи тиламаган ҳолда шоҳни “*қоплон*”га унинг атрофидаги амалдорларни “*ит*”га қиёслашга мажбур эди. Агар жиддий эътибор берилса, романнинг аксарият қаҳрамонлари улуғ бир тахлика ва кўрқув салтанатининг залвори остида ҳаракат қиладилар. Арслонкулдан Дилдорга хабар келтирган фолбин кампир атрофга аланглаб секингина сўзлайди. Ҳаяжонини босолмаган Дилдорни: “*Ҳой, секин гапир!... Жинни бўлдингми? Қердасан?*” - дея огоҳлантирар экан, даричани ёпиб қўйиб, шивирлаган ҳолда сўзлайди. Ҳатто ваҳимага тушиб, *зинҳор бировга огиз очма*, - дея таъкидлайди. Дилдорнинг: “*Хат бермадимми сизга?*” - деган сўровга: “*Тил зиндонга судрайди, хат дорга элтади, болам!*” - дея бир қадар ўқиниш ва жафони бўйнига олган кишига ҳос вазминлик билан жавоб беради. [3. 228]

Дарҳақиқат, Ойбек қалбидаги пўртаналар роман матнига кўчмаслиги мумкин эмас. Зеро ижодкорнинг мудом уйғоқ қалби олам ҳодисаларини идрок ва ҳис этади. XV аср воқеа-ҳодисаларини бадий умумлаштиришда адиб қалбида мусиқий бир оҳанг оққанки, Ойбек томонидан ҳис этилган бу ҳолат романга ўзига ҳос ички ҳарорат бағишлайди. Китобхон романда гоҳ баландлаб, гоҳ пастлаб жўшқин ва сокин оҳанглари таралаётган ҳазин куйни ҳис этади. Навоийга ҳос улуғворлик ва мағрурлик, қудрат, ирода, матонат руҳи унда мамнунлик ва ифтихор ҳиссини уйғотади.

Романда ҳаёт синовларини матонат билан енгиб ўзлигини англаган қаҳрамонлар ҳолати жонли тасвирланади. Улар орасида Навоий характер

THE ROLE OF EXACT SCIENCES IN THE ERA OF MODERN DEVELOPMENT

сифатида ўз эркинлиги билан алоҳида ажралиб туради. Ақидаларида собит, истиқболга комил ишонч билан боқувчи қудратли руҳ кишисининг эзгулик йўлидаги ҳаракатлари китобхон қалбига далда берибгина қолмай, яратувчанлик ва ижодкорлик руҳини ҳам туғдиради. Романдаги ритм қисмлар узвийлигини таъминлайди.

Ёзувчи романда содир бўлаётган жараёнларнинг манбаларини кўрсатиш орқали қаҳрамон характерининг шаклланиши сабабларини очишга муваффақ бўлади. Аксарият образларнинг интилиш ва кечинмалар оламини ишонарли таҳлил қилади. Бошқачароқ айганда, сюжет қуришнинг ретроспектив усулидан имкон қадар фойдаланишга уринади. Қаҳрамон ички дунёсини тафтиш қилишда уларнинг ўй-хаёллари, изтироб ва кечинмалари, ўз қилмишларини таҳлилдан ўтказишларидан фойдаланган ҳолда борлиқни кенг кўламда тасвирлаш имконига эга бўлади.

Кўринадики, Ойбек “Навоий” романида улуғ мутафаккир характерининг ўзига хос жиҳатларини маҳорат билан тасвирлай олган. Ёзувчи улуғ Навоийни марҳаматли ва талабчан устоз, маданият-маърифат ва ободончилик ишларининг раҳнамози, диёнат ва адолат ҳимоячиси, мамлакат ва халқ осойишталигининг посбони сифатида жонлантира олган.

АДАБИЁТЛАР:

1. Миллатни уйғотган адиб. – Тошкент, “Университет”, 2005.
2. Назаров Б. Бу сеҳрли дунё. – Тошкент, Адабиёт ва санъат нашриёти. 1980.
3. Ойбек. Навоий. Роман. – Тошкент, Ўқитувчи, 1985.
4. Сабриддинов А. Ойбекнинг шеърий маҳорати. – Тошкент, Фан, 2006.
5. Улуғбек Ҳамдам. Бадиий тафаккур тадрижи. Монография ва мақолалар. – Тошкент, Янги аср авлоди, 2002.
6. Якубов И. Ўзбек романи тадрижи. – Тошкент, Фан ва технология, 2006.